

Atıf (cite): Dalkılıç, Leyla Çiğdem ve Kırkavak, İpek (2023). Rus dili örneği üzerinden kanatlı ifadeler, *Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Dergisi*, 6, 76-98. doi: 10.48147/dada.1270873.

Rus Dili Örneği Üzerinden Kanatlı İfadeler¹

Leyla Çiğdem DALKILIÇ², İpek KIRKAVAK³

Rus Dili Örneği Üzerinden Kanatlı İfadeler

Özet

Kanatlı ifadeler (крылатые выражения), atasözleri, deyimler ve aforizmalar gibi kısa ve öz olan kalıplaşmış ifadelerdir. Bu ifadelerin dilde anlaşılabilmesi belirli bir kültürel bilgi birikimini gerektirmektedir. Dili zenginleştiren ve özgün kılan bir dil ve kültür ögesi olan kanatlı ifadeler bu açıdan dil öğrenimi için önemli bir yere sahiptirler. Türkiye'deki Rus dili çalışmalarında henüz ele alınmamış olan, buna karşılık Rus dili için geniş bir kullanım alanına sahip olmasının yanı sıra doğru ve anlaşılır bir iletişimin kurulup sürdürülebilmesinin de ötesinde söylemlerin ardında gizli kalan bu kültür öğelerinin tanıtılarak genel hatlarıyla sunulması bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu bakımdan çalışmada kanatlı ifadelerin deyim bilimindeki yeri, diğer kalıp ifadelerden ayrıldığı noktalar, oluşum süreçleri ve özellikleri, kullanım alanları ve dildeki örneklemeler üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kanatlı ifadeler, Deyimler, Rus dili, Kültür, Edebiyat

Winged Expressions on the Example of Russian Language

Abstract

Winged expressions (крылатые выражения) are short and concise formulaic expressions such as proverbs, idioms, and aphorisms. These expressions, which are frequently found in the language, require an accumulation of a certain cultural knowledge in order to be understood. Winged expressions, being a cultural element, which enrich the language and make the language original, play an important role in language learning. The aim of this study is to introduce these cultural elements, which have not yet been discussed in Russian language studies in Türkiye, although they are widely used in the Russian language and help to establish the correct and understandable communication. In this respect, the study focuses on the role of winged expressions in phraseology and on the points where they differ from other set expressions, on their formation processes and features, usage areas and examples in the language.

Key Words: Winged expressions, Idioms, Russian language, Culture, Literature

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Farklı anlamlardaki sözcüklerin bir araya gelmesiyle yeni bir anlam oluşturan, kullanımda yer etmiş, bu bakımdan da sürekliliği olan, ifadeyi güçlendirmeye, anlatıma çekicilik katmaya

1 Bu makale Doç.Dr. Leyla Çiğdem Dalkılıç tarafından yürütülmekte olan “Sovyet Komedi Filmlerinde Kanatlı İfadeler” adlı yüksek lisans tezinden esinlenerek hazırlanmıştır.

2 Doç.Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, lcdalkilic@ankara.edu.tr, ORCID <http://orcid.org/0000-0001-8801-6792>.

3 Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Rus Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, ipekkirkavak@gmail.com, ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5768-3824>

dayalı çoklu söz öğelerini oluşturan kalıplaşmış (veya deyimleşmiş) ifadeler, toplumun sosyo-kültürel algısıyla beraber yarattığı bir sistem içerisinde meydana gelirler. Bu sistemin temelinde, insanların günlük yaşantıları, izlenimleri, sosyal ilişkileri ve kültürleri bulunmaktadır. Rus dilinde çok sözcüklü dil öğesi bünyesinde yer alan ve belirli bir dile özgü olan kalıplaşmış ifadeler deyimbilim (фразаология) çerçevesinde incelenir. Rusya’da deyimbilimin çerçevesi bilim insanlarınca farklı şekillerde ele alınmaktadır, bunun nedeni ise, kimi dilbilimcilerce deyimsele ifadeleri inceleyen bağımsız bir bilim dalı olarak kabul edilirken, kimilerince sözcükbilim içerisinde ele alınması gereken bir alan olarak bakılmasından kaynaklanmaktadır (Demir vd., 2020: 813). Buna rağmen, kalıplaşmış ifadeler, farklı sözcüklerle yeniden oluşturulabilme, üretilebilme, kullanımda devamlı olması, kelimenin sözcük anlamının dışına çıkılması, belirli bir dile has özelliklere sahip olmaları ve çoğunlukla başka dillere çevrilememeleri bakımından ayrılmaktadır.

Kalıplaşmış ifadeler dilde sabit sözcük birleşmeleriyle sınırlandırılabilirdiği gibi tamamlanmış bir düşünceyi ifade eden tam cümleler olan atasözleri (пословицы: *тише едешь — дальше будешь от того места куда, едешь; воду в ступе толочь — вода и будет*)⁴; bir düşünceye ilişkin söylenmek istenen konunun özünü ortaya koyacak şekilde kısa biçimdeki ifadesini yansıtan özdeyiřler⁵ (поговорки: *тише едешь-дальше будешь; воду в ступе толочь*)⁶; kimi zaman sözlük anlamının dışında olan fakat anlamının ortaya çıkabilmesi için bir sözcük bütünlüğü olarak kullanılan deyimler (идиомы⁷: *бить баклуши; пить горькую; водить за нос; до упаду*)⁸ şeklinde temel kalıp ifadeler olarak kabul edilirler.

⁴ Anlamsal çevirileri sırasıyla: *Atasözleri* (пословицы): Ne kadar sessiz gidersen, o kadar ilerlersin; Becerisi, yeteneği olmadan bir şey yaparak boş işlerle uğraşmak

⁵ Terim karmaşası yaratmamak adına, bu açıklama elzem görölmüştür. *Поговорка* ifadesinin Türkçe çevirisi için *özdeyiş* ifadesi seğenek mahiyetinde kullanılmıştır. Ancak özdeyiş Türkçede aforizm, vechize özdeyiş kavramlarının eş anlamlısı olarak ortaya çıktığından anlam karmaşasına da yol açabilir. Bu çalışmada *özdeyiş*, *pogovorka* ifadesinin karşılığı olarak ele alınacak olup, *özli sözler* ifadesi de genellikle söyleyeni belli olan, dil konuşucuları tarafından birçok kez kullanılmasıyla kısa ve öz biçimde dilde yer alan ifadeler (афоризмы) olarak ele alınacaktır.

⁶ Özdeyişler örneklere de göröleceği üzere atasözlerin kısa halleri olabilir. Bunun yanı sıra, söyleme yeni ifade biçimleri kazanabilirler. Bu durumda ifadede düşüncenin yanı sıra ifadelerde bir öğe eksikliği veya yapı değişikliği görölebilir: Paylaşımcı olmayan kişileri anlatmak için uzun: *собака на сене лежит, сама не ест и другим не даёт* veya kısa yapı: *собака на сене* kullanımları görölebileceği gibi; beklenmedik aniden gelişen bir durumu, olayı (*упасть, свалиться*) *как снег на голову* anlamtmak için farklı filler kullanılabilir. Yine kişinin basit bir işi bile yapamayacağını/yapamadığını anlatmak için “çip bile bağlayamaz” anlamındaki söylem de *лыка не вяжет (лыка не вязать)* vb. farklı fiil yapılarıyla aktarılabilir.

⁷ İdiom (deyimler)

⁸ Anlamsal çevirileri sırasıyla: tembellik yapmak; çok içmek, sarhoş olmak; kandırmak; bir şeyi yapmaya gücü kalmayınca, tükeninceye kadar.

Rus dilinde kalıplaşmış ifadelerin sınıflandırması ilk olarak Rus dilbilimci V.V. Vinogradov tarafından yapılmış, ardından bu alanda çalışan diğer bilim insanlarınca geliştirilmiştir. Günümüzde genel çerçevede kalıplaşmış ifadelerin sınıflandırılmasını dört temel grupta toplamak mümkündür. Buna göre kalıplaşmış ifadeler 1) Deyimsel kaynaşmalar (фразеологические сращения); 2) Deyimsel bütünlükler (фразеологические единства); 3) Deyimsel birleşmeler (фразеологические сочетания); 4) Deyimsel ifadeler (фразеологические выражения) olarak ayrılabilir. Birinci grup, semantik açıdan birbirinden bağımsız kelimelerin bir araya gelmesiyle oluşan, anlamı kendisini oluşturan sözcüklerden anlaşılamayan ve bir bütün olarak kullanılan ifadeleri kapsamaktadır. Kendisi için en kârlı en yararlı olanı seçen *зуба не дура*; çok uzak yerleri ifade etmek için kullanılan *у чërта на куличках* bu gruba örnek olarak verilebilir. İkinci grup, yapısında bulunan sözcüklerin oluşturdukları söz dizimsel özellikle ön plana çıkan, kendisini oluşturan kelimeler yardımıyla anlamının anlaşılabilirliği ifadeleri kapsar. Pireyi deve yapmak anlamında *делать из мухи слона*, suyu bulandırmak anlamında *мутить воду*, çok küçük, ufacık anlamında denizde bir su damlası *капля в море* ifadeleri buna örnek olarak verilebilir. Deyimsel bütünlükler için imgeleme ön planda olup, ifadelerin yan anlam kullanımları göze çarpar. Üçüncü grupta, belirli bir ifadenin ortaya çıkabilmesi için bir ögesi devamlı olan, diğerlerinin ise değiştirilebileceği (*сгорать от любви, ненависти, стыда, терпения*)⁹, sabit olan ögenin anlamının eş anlamlı sözcüklerle genişletilebileceği (*сгорать от стыда, позора, срама*)¹⁰ veya belirli bir anlamı verebilmek için yalnızca belirli kelimelerin yan yana gelmesi ile ortaya konan ifadeler (*заклятый враг, закадычный друг, скоропостижная смерть*)¹¹ söz konusudur (Bolşaya rossiyskaya entsiklopediya, 2017: 527). Son olarak ise, deyimisel ifadeler sözcüklere bölünebilen, ifadeyi oluşturan öğelerin anlam açısından bağımsız bir şekilde kullanılabilirdiği serbest sözcüklere (*на данном этапе, высшее учебное заведение, дыхательная система*)¹² işaret edebilirken, belirli bir yargıyı, çıkarımı, öğretiyi ortaya koyan cümlelere de işaret edebilirler. Bu cümleler de atasözleri (*под лежащий камень вода не течёт*)¹³ ve özlü sözler (*все жанры хороши, кроме скучных*)¹⁴ olarak karşımıza çıkarlar (Rijov vd., 2004). Deyimsel ifadelerde doğrudan bir öğreti amacı yoksa ve tam cümlenin aksine ifadede eksik veya söylenmeyen unsurlar bulunuyorsa, bunlar dilde özlü sözler veya Türkçeye “kanatlı ifadeler” olarak çevirebileceğimiz söz yapıları olarak yansiyabilirler. Kanatlı ifadeler terimi Rusçadan doğrudan çevrilmiş bir kavram olmakla birlikte Türkçe dilbilim çalışmalarında henüz rastlanmamaktır. Söz konusu ifadelerin adlandırılmasında da Rus dilbiliminde ayrıca bir karmaşa söz konusudur. Kanatlı söz (крылатое слово), kanatlı ifade (крылатое выражение), kanatlı özlü sözler (крылатые афоризмы),

⁹ Aşkta, nefretten, utançtan, sabırdan yanıp kül olmak.

¹⁰ Fiilden sonra kullanılan sözcüklerin hepsi “utanç” anlamına gelmektedir.

¹¹ Anlamsal çevirisi sırasıyla: ezeli düşman, can dostu, ani ölüm.

¹² Anlamsal çevirisi sırasıyla: bu aşamada, Yüksek Eğitim Kurumu, solunum sistemi.

¹³ Yatan taşın altından su akmaz – anlamı: hiçbir şey yapılmazsa bir sonuç da elde edilemez.

¹⁴ “Sıkıcı olanlar dışında tüm türler iyidir” -Fransız yazar, felsefeci Voltaire’a ait bir söz.

emsal metinler (прецедентные тексты), logoeπισtemler ¹⁵ (логоэпистемы), metinler arası birimler (интертекстовые единицы), metinsel anımsamalar (текстовые реминисценции) kavramları bu ifadeleri tanımlamak için kullanılanlardan birkaçıdır (Lomakina vd.). Bu çalışma çerçevesinde ise “kanatlı ifadeler” terim olarak tercih edilmiştir.

Kanatlı ifadeler, deyimler, özdeyişler ve özlü sözler gibi kısa ve öz olan, edebiyata dayalı bir arka plana sahip kalıplaşmış ifadelerdir. Fabl, şiir, roman, hikâye, makale, dini kitap gibi edebiyatın farklı alanlarında yer alabilen kanatlı ifadeler, halk edebiyatı ve sözlü anlatımdan günlük dile aktarılan deyimlerin ve atasözlerinin aksine, yazılı anlatımdan konuşma diline geçmiştir. Bu çalışmada Rus dilinde deyimleşmiş ifadeler grubunda yer alan ve Türkçede yerleşmiş terimsel bir karşılığı henüz bulunmayan bu kalıplaşmış ifadelerin dilde nasıl ortaya çıktığı ve belirleyici özellikleri üzerinde durulacak, dil ve kültür ile olan etkileşimine değinilecektir. Kalıplaşmış diğer tüm ifadeler gibi kanatlı ifadeler de iletişimde sıkça kullanılmaktadır ancak kullanımı arka plan bilgisi gerektiren yapılar olduklarından dilin doğru anlaşılabilmesi ve kullanılabilmesi adına da ayrıca önemlidir. “Deyimleşmiş ifadelerin doğru kullanımı konuşmaya özgünlük, kesinlik, özel bir yaklaşım ve imgeleme kazandırmaktadır” (Trufyanuk vd., 2016: 44). Bu noktada deyimleşmiş ifadelerin dili zenginleştiren ve özgün kılan bir dil ve kültür ögesi olduklarını söylemek mümkün olmakla birlikte, dil öğrenimi için önemli bir yere sahiptirler. Türkiye’deki Rus dili çalışmalarında henüz ele alınmamış olan, buna karşılık Rus dili için geniş bir kullanım alanına sahip olmasının yanı sıra doğru ve anlaşılır bir iletişimin kurulup sürdürülebilmesinin de ötesinde söylemlerin ardında gizli kalan bu kültür öğelerinin tanıtılarak genel hatlarıyla sunulması bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bununla birlikte özünde günümüz Türkçesinde de yer alan ve bilhassa da dizilerden, filmlerden günlük konuşmaya geçerek “kanatlaşmış” birçok ifadenin de var olduğuna dikkat çekerek Rusça-Türkçe dil çifti örneği üzerinden bu alandaki karşılaştırmalı çalışmaların önünün açılması da ayrıca hedeflenmektedir. Bu bakımdan çalışmada kanatlı ifadelerin oluşum süreçleri ve özellikleri, kullanım alanları ve örneklendirmeler üzerinde durulmaktadır.

2. Deyimlerden Kanatlı İfadelere

Rus dilinde deyimlerin araştırılması, M.V. Lomonosov (1711-1765) dönemine dayanmaktadır. Lomonosov; gramer, şiir dili, stilistik araştırmalarının yanı sıra dilde bulunan öğeleri de incelemiş ve sonuç olarak özdeyişlerin, söylemlerin ve deyimlerin ayrı birer ifade olarak incelenmesi gerektiğini öne sürmüştür (Şanskiy, 1996: 6-7). 18. ve 19. yüzyılda dilbilimciler, deyimleri yüzeysel bir boyutta ele alabilmiş ve bu alanda farklı kavramların tanımlanmasının yapılmasını sağlamışlardır. Dilde söylem (речение), özlü sözler, kanatlı söz, deyimler ve özdeyişler ile atasözleri gibi kavramların tanımlanması ve çeşitli geniş kapsamlı sözlüklerde açıklanması 18. yüzyıl sonlarından itibaren başlamıştır (Şanskiy, 1996: 6-7). 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise deyimler üzerine derlemeler ve eserler yayımlanmıştır.

¹⁵ Anlamı anadili konuşurlarının ortak belleği aracılığıyla anlaşılabilen dilsel bir ifadeler kastedilmektedir.

Rus Dilinde kanatlı ifadeler sözlüğü türünü başlatan İ.N. Rednikov 1883 yılında *Çeşitli Halkların Dikkate Değer Sözlerinin, Alıntılarının, Deyimlerinin vb. Tarihsel ve Karşılaştırmalı Açıklamalar Derlemesi* (Сборник замечательных изречений, цитат, поговорок и т.п. различных народов с историческим и сравнительным объяснением) adlı sözlük çalışmasında, kutsal kitaplarda bulunan söylemlere ve alıntılara, çeşitli halkların sıkça kullandığı sözler ve tarihsel ifadelerle yer vermiş, A.S. Puşkin, A.S. Griboyedov ve İ.A. Krılov'un eserlerinden derlediği kanatlı ifadeleri sınıflandırmıştır (Şulejkova, 2015: 157.). İ. E. Timoşenko'nun 1897 yılında yayımlanan *Üç Yüz Rus Atasözü ve Deyiminin Edebi Birincil Kaynakları ve Prototipleri* (Литературные первоисточники и прототипы трёхсот русских пословиц и поговорок) adlı kitabı, Rus atasözlerinin oluşumlarını ve prototiplerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Timoşenko, özellikle Yunan ve Latin kaynaklardan Rus diline geçen atasözlerini incelemiştir (Timoşenko, 2016: 5-12). Halk gelenekleri ve bayramları konuları üzerine çalışmaları bulunan Rus tarihçi, etnograf ve halkbilimci İ. M. Snegiryov, Rus atasözleri ve deyimlerini incelemiş, 1831 yılında yayımlanan dört ciltlik eseri *Kendi Atasözlerinde Ruslar: Rus Atasözleri ve Deyimleri Üzerine Tartışmalar ve Araştırmalar* (Русские в своих пословицах. Рассуждения и исследования об отечественных пословицах и поговорках) adlı kitabında atasözlerinin içeriği ile Rus halkının gelenekleri ve karakteri üzerinden bir paralellik kurmayı amaçlamıştır. Snegiryov, atasözlerinin kronolojik zamana, topoğrafik kökenine ve etnografik açıdan halkına bağlı olarak sınıflandırılabilceğini savunmuştur ancak çalışmaları tarihsel ve etnografik bakış açısı ile sınırlı kalmıştır (Snegiryov, 1831: 46-47). Rus yazar, etnograf ve sözlükbilimci V.İ. Dal deyimbilim alanında geniş çaplı araştırmalar yapmıştır. 1863 ile 1866 yılları arasında yayımlanan *Yaşayan Büyük Rus Dilinin Açıklamalı Sözlüğü* (Толковый словарь живого великорусского языка) günümüzde önemini korumakta olan bir eserdir. Araştırmacı, bu eserinde 19. yüzyılda yazılı ve sözlü dilde kullanılan ifadeleri, atasözlerini, deyimleri, söylemleri (речение), eklemeli kısa ifadeleri (присловье, присловица), tekerlemeleri (чистоговорка) ve bilmeceleri incelemiştir. 1862 yılında yayımlanan *Rus Halkının Atasözleri* (Пословицы русского народа) adlı iki ciltlik sözlük çalışmasında ise 30 binden fazla deyişi ve söylemi bir araya getirerek deyişleri içerik ve konularına göre kategorize edilmiştir (Dal, 2008). Ancak sözlükte atasözlerinin, deyimlerin, söylemlerin ve eklemeli kısa ifadelerin anlamsal özelliklerin belirtilmemiş olması tamamlanması gerekli bir eksiklik olarak görülmektedir.

Rus dilinin grameri, halk edebiyatı, Eski Rus edebiyatında halk şiiri gibi konuların yanı sıra dilbilim alanında da araştırmalar yapmış olan filolog ve halkbilimci F.İ. Buslayev *Rus Dilinin Öğretimi* (Преподавание отечественного языка) adlı 1844 yılında yayımlanan eserinde retorik, edebiyat, farklı yazın alanları, sentaks, gramer ve deyimbilim alanları üzerinde durmuştur. Buslayev, deyişlere; kişileştirme, epitet, karşılaştırma gibi söz sanatlarında kullanılan ifadeleri örnek olarak vermiştir (Buslayev, 1992: 7-24). Buslayev'in deyimbilim alanında yaptığı araştırmalar genel hatlarıyla eski Rus dilini ve halk edebiyatını içerdiğinden günümüz için kısıtlı ve yetersizdir. Rus yazar ve ansiklopedist M. İ. Mihelson kültür ve edebiyat ile iç içe olan çeşitli kelime öbekleri üzerine çalışıp sınıflandırmalar yapmıştır. 1912 yılında yayımlanan

Rus Düşüncesi ve Söylemi. Özgün ve Yabancı Olan. Rus Deyimbilimi Üzerine (Русская мысль и речь. Своё и чужое. Опыт русской фразеологии) çalışması çeşitli deyişleri, ifadeleri, cümleleri içeren alfabetik bir sözlük niteliğindedir. Mihelson, bu sözlükte çok sayıda deyişi, gizli ifadeyi¹⁶ ve tamlamayı kaynakları ve örneklemeleleriyle beraber vermektedir (Mihelson, 2014: 1-3).

Rus dilbilimci A. İ. Fyodorov (1921-2019), yazın dilinde kullanılan deyimler üzerine araştırmalar yapmış, 1973 yılında yayımlanan *18. yy sonu ile 20. yy arası Rus Deyimbiliminin Gelişimi* (Развитие русской фразеологии в конце XVIII – начале XIX в.) adlı çalışmasında deyimlerin semantik yapılarını, edebi dilde bulunan halk deyişlerini (народные идиоматики) ve zaman içinde değişen deyimsel kalıpları incelemiştir. Fyodorov’a göre, konuşma dilinde yerleşen ve ilk kullanımlarındaki anlamlarını ve bağlantılarını kaybeden metaforlar, içerikleri genişleyip deyimleşerek kanatlı ifadelere dönüşmektedirler (Fyodorov, 1973: 40). 1991 yılında yaklaşık yedi bin deyimli *18. yy Sonu ile 20. yy Arası Rus Yazın Dilinin Deyim Sözlüğü* (Фразеологический словарь русского литературного языка конца XVIII—XX вв.) isimli eserinde toplayan Federov, bu eserin 1995 yılında çıkan ikinci cildinde ise yaklaşık on iki bin deyimli bir araya getirmiştir.

Deyimbilim, dilbilim ve sözcükbilim alanlarında çok sayıda eser yayımlamış olan Rus dilbilimci V.P. Jukov, deyimbilime yönelik çalışmalarında deyimbilimin sınırlarını çizerek, bu alanın belirleyici özelliklerini stabilite (устойчивость), üretkenlik (воспроизводимость), anlamsal bütünlük (семантическая целостность значения) ve mecazi anlam taşıma (идиоматичность) olarak saptamıştır (Jukov vd., 2006: 6). Sentaks, gramer, etimoloji gibi dilbilim alanlarının yanı sıra deyimbilim alanında araştırmalar yapmış olan Rus dilbilimci N.M. Şanskiy, deyimler konusunu da inceleyerek Rus dilindeki deyişleri kökenlerine göre sınıflandırdığı *Modern Rus Dilinin Deyimbilimi* (Фразеология современного русского языка) adlı bir eser ortaya koymuştur. Çalışmasında Rusça deyimlerin kökenlerini öz Rusça deyimler (исконно русские фразеологизмы), yabancı kökenli deyimler (заимствованные фразеологизмы), deyişsel eş deyişler¹⁷ (фразеологические кальки) ve deyişsel yarı eş deyişler (фразеологические полукальки) olmak üzere dört grupta incelemiştir (Şanskiy, 1996: 99). İncil’de yer alan ve Türkçeye “ayak bağı” olarak çevirebileceğimiz, birebir çevirisi ise “tökezleten taş” olan Latince’den Rusçaya geçen “камень преткновения” (petra scandali) deyişsel eş deyişlere örnek olarak verilebilirken, bir kısmı dilin kendisinde bulunan bir ifadeyle diğer bir kısmı ise yabancı kökenli (Fransızca) bir sözcükle meydana getirilen ve “başarısızlığa uğrama,

¹⁶ Rusçası, «иносказание»dir. Eserlerde üstü kapalı bir olguyu işaret eden ve gizli bir anlamı taşıyan söz sanatıdır.

¹⁷ Rusçası «калька», doğrudan Türkçe çevirisi ise “kopya” olan terim, yabancı bir dilden doğrudan dile geçerek özümşenen kelimeyi tanımlamaktadır. İngilizce kelime “skyscraper”ın Rusçaya «небоскрёб», Türkçeye “gökdelin” olarak geçmesi örnek verilebilir.

hedefe ulaşamama” anlamını taşıyan «потерпеть фиаско» gibi söz öbekleri de deyişsel yarı eş deyişlere örnek olarak verilebilir.

Sovyet döneminde deyimbilim araştırmalarının genişlemesiyle birlikte 1940’lı yıllarda dilbilim alanında yapılan araştırmalar da yeni bir soluk kazanmıştır. V.V. Vinogradov, A.A. Şahmatov’un 1925 yılında yayımlanan ve gramere ve anlama dayalı kelime kombinasyonlarını incelediği *Rus Dilinin Sözdizimi* (Синтаксис русского языка) çalışması üzerinden Şahmatov’un araştırmasında birleşik kelimelerin ayrı ayrı ele alınması, ifadelerin sözdizimsel parçalarına ve dilbilgisel ayrımlarına yönelik olduğundan kısıtlı kaldığını ve kalıp ifadelerin, deyişlerin kullanımlarına yönelik daha derin bir inceleme yapılması gerektiğini savunmuş (Vinogradov, 1977: 143), sonrasında İsviçreli dilbilimci Charles Bally’nin yaptığı araştırmalara dikkat çekmiş, kelime öbeklerinin kendi içinde bağımsız olduğunu, kelimelerin birleşerek yeni bir anlam oluşturduğuna dikkat çekmiştir. Bally’nin 1909 yılında yayımlanan *Fransız Stilistiği Üzerine Araştırma* (Traité De Stylistique Francaise) eserinden yola çıkarak Vinogradov, deyişlerin anlam açısından bağımsız kelimelerin bir araya gelerek yeni anlamlar kazandığı ve anlamsal bağımsızlıklarını kaybederek yeni bir ifade oluşturup kalıplaştıkları görüşünü benimsemiştir (Vinogradov, 1977: 144). Bally’nin deyimsel sınıflandırmalarını sadece sözcüksel ve anlamsal bazda ele alındığını vurgulayan Vinogradov, deyişsel sınıflandırmaları yapısal olarak da ele alarak genişletmiş ve üç sınıfa ayırmıştır. Şanskiy ise Vinogradov’un yaptığı sınıflandırmaya bir sınıf daha eklemiştir. Günümüzde deyimlerin sınıflandırması dört grupta incelenmektedir. Bunlar, 1. Ayrı kullanıldıklarında herhangi bir anlam ifade etmeyen bölünmez söz öbeklerini yansıtan Deyimsel kaynaşmalar (фразеологические сращения, örn. *губа не дура, собака съест*¹⁸); 2. Söz öbeğindeki bir kelimenin sadece deyişle beraber kullanılabilirdiği ve spesifik bir anlam taşıdığı deyimsel birleşmeler (фразеологические сочетания, örn. *насутить брови, закадычный друг*)¹⁹; 3. Semantik açıdan kısmen uyumlu kelimelerin bir arada kullanılmasıyla oluşan ve deyişin anlamının kendisini oluşturan kelime kombinasyonlarından anlaşılmasının mümkün olduğu deyimsel bütünlükler (фразеологические единства, örn. *зайти в тупик, прикусить язык*)²⁰ ve son olarak tamamen birbirinden bağımsız anlamları bulunan sözcüklerden oluşan, eş anlamlı kelime kullanımının mümkün olmadığı deyimsel ifadelerdir (фразеологические выражения, örn. *принять меры, предпринимать шаги*)²¹.

Vinogradov, sınıflandırdığı deyimlerden ayrı olarak kanatlı ifadeleri ise, klişe olarak tanımlamaktadır. Vinogradov, kanatlı ifadelerin büyük bir kısmının edebiyattan, kalan kısmının ise bilinmeyen kaynaklardan günümüze kadar tekrarlanarak geldiğini belirtmektedir (Vinogradov, 1977: 142). Şanskiy ise deyimleşmiş ifadeleri de kendi içinde beşe ayırarak bu gruba deyimler, atasözleri, kanatlı ifadeler, tamlamalar ve dilsel kalıpları (речевые штампы) dâhil

¹⁸ Anlamsal çevirisi sırasıyla: kendisi için en iyisini, kârlı olanı seçen kişi, büyük tecrübeye sahip kişi.

¹⁹ Anlamsal karşılıkları sırasıyla: kaşlarını çatmak, can dostu.

²⁰ Anlamsal karşılıklar sırasıyla: kendini zorlu, için içinden çıkılmaz bir durumda bulmak, dilini ısırarak.

²¹ Anlamsal karşılıklar sırasıyla: önlemler almak, adımlar atmak.

etmektedir. Deyimler, yazarı ya da söyleyeni bilinmeyen ve folklorik bir geçmişe sahip olan ifadeleri kapsarken, atasözleri öğretici bir amaçla dile getirilen ve cümle yapısında olan ifadelerdir. Atasözleri, deyimler gibi belirli bir kaynaktan ortaya çıkmamış, çoğunlukla evrensel bir niteliği olan söylemleri yansıtır. Kanatlı ifadeler, çalışmanın devamında da belirtileceği üzere, kaynağı belirli olan ve çoğunlukla edebiyattan dile geçen kalıplaşmış söylemlerdir. Örneğin; antik Yunan filozofu Herakleitos'un ünlü sözü “*Her şey akar, hiçbir şey kalıcı değildir*”, Rusçada «*Всё течёт, всё меняется*» olarak karşılık bulan bir kanatlı ifadedir. Tamlamalar, ikiden fazla kelimededen oluşan ve dil içinde sıfat ve isim yapısıyla öbekleşmiş ifadeleri kapsar. Örneğin; «*рыночная экономика*» (piyasa ekonomisi) bir tamlayandan ve bir tamlanandan oluşmaktadır. «*Высшее учебное заведение*» ise iki tamlayan ve bir tamlanandan oluşan bir tamlamadır. Son olarak, dilsel kalıplar dilde sıklıkla kullanılan ve tekrarlanan söylemleri kapsamaktadır. Sürekli kullanılan bu ifadeler, zaman içinde ilk anlamlarını yitirebilir ve imgelemden yoksun olabilirler. E. V. Grinkeviç'e göre dilsel kalıplar, anlambilimsel ve semantik açıdan monoton bir yapıya sahiptirler ve aynı stilde yazılan metinlerde veya yapılan konuşmalarda sıklıkla tekrar ederler (Grinkeviç, 2011: 112). Bu bakımdan dilsel kalıplar çoğunlukla dil içinde standartlaşmış ve ifadesel renkliliğin yitirmiş söylemlerdir. Konuşma dilinde ve günlük hayatta sıklıkla kullanılan *hoşça kal* anlamında «*всего хорошего*», “*yani, işte öyle*” anlamında «*ну такое*» gibi ifadeler ile resmi iş dilinde mevcut olan на данном этапе (bu aşamada), на текущий момент (şu an) gibi ifadeler dilsel kalıplara örnektir.

Bir sonraki bölümde kanatlı ifadelere geçmeden önce Rus folklorist ve paremiyoloji²² alanını yapısal olarak inceleyen ilk bilim insanlarından biri olan G. L. Permyakov'un çalışmalarına da değinmekte fayda vardır. Permyakov, *Yapısal Paremiyolojinin Temelleri* (Основы структурной паремииологии) adlı 1988 yılında yayımlanan eserinde Rus dilinde en çok kullanılan beş yüz farklı deyişe yer vermiştir. Dilbilimcinin yaptığı sınıflandırmaya göre atasözleri ve deyimler olarak iki ayrı temel grup bulunmaktadır. Atasözlerini tek cümle formunda bulunan söylemler olarak tanımlayan Permyakov, bu gruplandırmanın alt sınıflarına doğrudan atasözlerini (собственно пословицы), halk aforizmalarını (народные афоризмы) ve bölük olmayan özdeyişleri (нечленимые сентенции) dâhil etmiştir. Yazar, doğrudan atasözlerini mecazi anlamda bulunan ve geniş yorumlama içeren klişeler (*своя рубашка ближе к телу*)²³, halk aforizmalarını ise ilk anlamını koruyan ancak geniş yorumlama barındırmayan klişeler (B

²² Pareimoloji Türkçede “atasözü bilimi” olarak da geçen paremiyoloji (паремииология), deyimbilimin bir alt dalıdır. Paremiyoloji; atasözleri, deyişler, vallerizmler (веллеризмы), sloganlar (слоганы), “bu çalışma çerçevesinde özlü sözler terimi ile ele alınan” aforizmalar (афоризмы), aykırı atasözleri (антипословицы) gibi özlü sözleri inceleyen bilim dalıdır. Paremiyalar (паремии), her toplumda bulunan ve iletişim esnasında bir duruma olan tepkiyi, görüşü, bakış açısını yansıtan dilsel kalıp ifadelerdir. Paremiyoloji alanındaki çalışmaların geliştirilmesi, deyimbilim alanının genişlemesi beraberinde gerçekleşmiştir.

²³ Kişinin kendisinin ve ailesinin refahı diğer insanların refahından daha önemlidir anlamına gelir.

каждой шутке есть доля правды)²⁴ olarak tanımlamıştır (Permyakov, 1988: 154-157). Permyakov'un atasözleri sınıflandırmasının son grubunda yer alan bölük olmayan özdeyişler ise belirli bir konuşma içeriğine bağlı olarak kullanılabilen ve tek başına genel bir görüş ortaya koymayan ancak yargı taşıyan söylemlerdir. Permyakov'un verdiği örneğe göre «*А васька слушает да ест*», bölük olmayan bir özdeyiştir (Permyakov, 1988: 162). Türkçesi “*Vaska dinliyor ve yemek yiyor*” olan ifade, bir konuşma bağlamından ayrı olarak kullanıldığında herhangi bir anlam taşımamaktadır. Deyiş sadece bir kişinin konuşma anında diğer kişiyi ikna etmeye, derdini anlatmaya çalışmasına rağmen diğer kişinin onu dinlemediği ve kendi işini yapmaya devam ettiği durumlarda bir yergi gibi kullanılmaktadır.

Permyakov'un yaptığı ikinci temel gruplandırmada ise doğrudan deyimler (собственно поговорки), kısa ara sözler (при словья) ve bölük olmayan ifadeler (нечленимые фразы) yer almaktadır. Permyakov'a göre doğrudan deyimler, mecazi anlamda kullanılan ve geniş yorumlamaya açık ifadelerdir (Permyakov, 1988: 165). Örneğin; «*идти против течения*» (akıntıya karşı gitmek), kabul görmüş geleneklere, kurallara ve alışkanlıklara aykırı davranmak anlamına gelmektedir. Deyim, mecazi anlamdadır ve belirli ancak çok çeşitli durumlar için kullanılabilir. Kısa ara sözler ise konuşmaya ironi, şaka veya süsleme eklemek amacıyla gerçek anlamında kullanılan ve yorumlamaya açık olmayan ifadelerdir. Kişinin çok istediği, arzu ettiği bir şeyi kendisine zararı dokunacağını bilmesine rağmen istemesi şeklinde yorumlanabilen «*И хочется, и колется*» (Hem arzu edilir hem de dikenlidir) ifadesi ara sözlere örnek bir ifadedir. Permyakov'un yaptığı bu gruplandırmada son olarak yer alan bölük olmayan ifadeler ise, belirli bir bağlamdan ayrı kullanılmayan ve konuşmanın içeriği ile doğrudan bağlantılı olan klişelerdir (Permyakov, 1988: 166). Örneğin, Türkçedeki “iyilik yapayım derken göz çıkarmak” anlamını yansıtan, Fransız yazar Jean de La Fontaine'in “Ayı ile Bahçıvan” adlı fablında ayının uyuyan bahçıvanın yüzündeki sineği kovmaya çalışırken yanlışlıkla bahçıvana da vurması üzerine ortaya çıkan «*медвежья услуга*» ifadesi bölük olmayan ifadelerdir. Bölük olmayan ifadeler, kaynağı belli olan ve kullanım alanı geniş alıntılardır. Örneğin; 13.07.2001 tarihinde Известия gazetesinde Anna Kovalenko'nun yaptığı “Valentin Lazutkin: “Lukaşenko'nun reklamını yapamazlar”²⁵ adlı röportajda bu ifadeye yer verilmiştir: «*Хотя для Лукашенко это скорее медвежья услуга. За такие сроки, а выборы назначены на 9 сентября, никакого телевидения и никакой раскрутки не сделать*» (Kovalenko, 2001). Çevirisi: “*Yapılan bu şey Lukaşenko için kaş yapayım derken göz çıkarmak olmuş. Bu süre zarfında ki zaten 9 Eylülde seçimlerin yapılması kararlaştırılmış, hiçbir televizyon yayını ve kayırma yapılamaz*”. Permyakov'un bölük ifadeler üzerine yaptığı tanımlamalar ve örneklenmeler kanatlı ifadeler kavramı ile benzerlik açısından uyusmaktadır. Bu bakımdan bölük ifadeler ve bir sonraki bölümde geniş bir şekilde ele alınacak olan kanatlı ifadeler kavramı, referans yoluyla dinleyiciye iletilen ve yazılı bir geçmişi bulunan klişe söylemler olarak değerlendirilebilir.

²⁴ Her şakada bir gerçek payı vardır.

²⁵ Rusçası: Валентин Лазуткин: «Лукашенко им не раскрутить»

3. Rusçada Kanatlı İfadelerin Oluşumu ve Özellikleri

Kanatlı ifade sözü ilk defa İyonyalı ozan Homeros'un İlyada ve Odyssea destanlarında kullanılmıştır. Bilhassa Odyssea eserinde çok sayıda “kanatlı söz” ifadesi yer almaktadır (Homeros, 2021: 28, 54, 55, 121). Homeros'un bu sözü eserlerinin Rusça çevirisinde “крылатое слово”, Türkçe çevirisinde ise “kanatlı sözler” şeklinde kullanılmıştır. Homeros'un Odyssea ve İlyada destanlarında “söz” yerine “kanatlı söz” kullanmasının nedeni ve “kanatlı söz”ün hangi anlam veya anlamlar taşıdığı üzerine farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar “kanatlı” kelimesinin epitet²⁶ olarak yer aldığı kabul ederken, diğer araştırmacılar ise anlamlı ve etkili konuşmayı tanımlamak amacıyla kullanıldığını düşünmektedir (Létoublon, 1999: 321). Bu yüzden, “kanatlı ifade” kavramının, tekrara dayalı olan ve anlam açısından kendi içinde de metaforik ve edebi bir imgeye işaret etme niteliğinde olduğu görülmektedir.

On sekizinci yüzyılın sonunda “kanatlı söz” ifadesini Alman şair Friedrich Gottlieb Klopstock tekrardan kullanmıştır. Bu terimin edebiyat dışında filoloji ve dilbilimi alanında kullanımı ise Alman filolog Georg Büchmann'ın popüler alıntılarını bir araya getirdiği ve 1864 yılında yayımlanan *Kanatlı Sözler* (Geflügelte Worte) kitabında gerçekleşmiştir. Eser, Alman kökenli popüler alıntılar, İncil'den, Antik Yunan ve Roma edebiyatından ifadeler içermektedir. Büchmann'ın kanatlı ifadeler üzerine yaptığı bu derlemede Avrupa, Amerika ve Rus edebiyatlarından da bazı alıntılara yer verilmiştir. Örneğin, Rus yazarların eserlerinde yapılan alıntılar arasında İ.S. Turgenyev'in *Babalar ve Oğullar* (Отцы и дети) romanında geçen “nihilist” kavramı da bulunmaktadır (Büchmann vd., 2013: 318-319). Böylece, “kanatlı ifade” kavramının edebiyattan başlayarak dilbilimin özellikle de kültürün bir parçası olduğu söylenebilir.

Rus dili için ise Rus edebiyatından dile geçen kanatlı ifadelerde özellikle A.S. Puşkin'in eserlerinin rolü büyüktür. 1999 yılında dilbilimci V.M. Mokienko ve yazar K. P. Sidorenko tarafından yayımlanan *Puşkin'in Kanatlı İfadeler Sözlüğü* (Словарь крылатых выражений Пушкина) yaklaşık bin dokuz yüz puşkinizmi içermektedir. Benzer içeriğe sahip olan Mokienko ve Sidorenko'nun 2005 yılında yayımladığı *Puşkin'in Kanatlı İfadelerinin Okul Sözlüğü* (Школьный словарь крылатых выражений Пушкина) adlı eserde ise üç bine yakın kanatlı ifade yer almaktadır. Bu sözlükte Puşkin'in kullandığı kanatlı ifadelerin sınıflandırılması yapılmıştır. Mokienko ve Sidorenko'ya göre, puşkinizme dayalı kanatlı ifadeler dörde ayrılmaktadır; günlük hayatı açıklayıcı nitelikteki ifadeler, şiirsel yapıda bulunan alıntılar, aforizmalar ve çevreyi tanımlayıcı yapıya sahip olanlardır (Mokienko vd., 2005: 6). *Puşkin'in Kanatlı İfadelerinin Okul Sözlüğü*'nde günlük hayatı açıklayıcı nitelikteki ifadeler Puşkin'in 1829 yılında yayımlanan *Zimnee утро* (Kış Sabahı) şiirinin ilk satırını oluşturan «Мороз и солнце;

²⁶ Rusçası (эпитет) - Epitet, bir nesnenin ya da kişinin belirgin özelliğini öne çıkarmak amacıyla kullanılan söz öbekleridir. Belirgin özelliği ortaya koymada bilhassa sıfatlar yaygın olarak kullanılmaktadır.

день чудесный!» yani “*Ayaz ve güneş, harika bir gün!*” örneği verilmiştir. Şiirsel yapıda bulunan alıntı örneğinde, Puşkin’in *Yevgeni Onegin* eserinin sekizinci bölüm 47. kitabında yer alan “*Ve mutluluk o kadar mümkün, o kadar yakındı ki!*” anlamına gelen «*А счастье было так возможно, так близко!*...» cümlesi bulunmaktadır. Aforizm özelliği taşıyan puşkinizme ise, tekrardan Yevgeni Onegin anlatı şiiirinden «*Блажен, кто смолоду был молод*» yani “Ne mutlu gençken genç olana” ifadesi örneklendirilmiştir. Son olarak, çevreyi tanımlayıcı yarıya sahip tamlamalardan biri olan ve Puşkin’in 1837 yılında yayımlanan *Bakar Atlı* (Медный всадник) adlı eserinde yer alan «*Петра творенье*» “*1. Petro’nun yapıtı*” ifadesi örnek gösterilmiştir (Mokienko vd. 2005: 6-7). «*Петра творенье*» tamlaması, 1. Petro’nun kurduğu Petersburg şehri anlamına gelen ve Rus diline yerleşmiş bir puşkinizmdir. Bu noktada, edebiyat yazarlarının kullandığı cümlelerin, tamlamaların ve ifadelerin güncel Rus diline katkı sağladığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Değnilmesi gereken bir diğer konu ise kanatlı ifadelerin genel özellikleri ve tanımlamasıdır. Bu noktadaki temel sorun, kanatlı ifadelerin ayrı bir kavram olarak ele alınması durumunda diğer deyişlerden bu ifadeleri ayıran genel ve spesifik özelliklere netlik kazandırma zorluğudur. Bu soruna değinmek için öncelikle deyimbilim alanında kanatlı ifadeler üzerine yapılmış olan çalışmaları da ayrıca ele almak gerekmektedir. Kanatlı ifadeler üzerine yayımlanan ilk sözlüklerden biri, S.V. Maksimov’un *Kanatlı Sözler* (Крылатые Слова) adlı eseridir. Maksimov, ilk kez 1890 yılında yayımladığı bu sözlüğü, Rusya’yı gezerek ve farklı bölgelerde bulunan insanlarla iletişim kurarak oluşturmuştur. Yazar, Rusça konuşma dilinde bulunan ifadeleri ve bu ifadelerin kökenini açıklayarak Rus halkının geleneklerini, göreneklerini, yaşam biçimlerini sunmuştur. Eserde halk hikâyeleri üzerinden halk dilindeki çeşitli deyim ve atasözleri bulunmakta ve açıklanmaktadır (Maksimov, 2010). Sözlük, bu açıdan dilbilimsel bir araştırmadan ziyade Rusça diyalektleri, Rus tarihini ve kültürünü yansıtan bir eserdir. Maksimov’un eserinin deyimbilime katkısı, eski Rusçada kullanılan deyimlerin, atasözlerin ve basmakalıp ifadelerin bir koleksiyonunu oluşturmuş olmasıdır. 1930 yılında S. G. Zaymovskiy tarafından yayımlanan *Kanatlı Kelime: Alıntı ve Aforizma El Kitabı* (Крылатое слово: Справочник цитаты и афоризма) adlı eserde ise fabl, hikâye, roman gibi edebi eserlerden alıntılar bulunmaktadır. İki binden fazla kanatlı söylemi içeren, tanımlayan ve yazarlarını belirten ilk eser olma niteliği taşımaktadır. Zaymovskiy’nin bu eseri, özdeyişleri ve yazarların kullandığı epitetleri, takma adları, lakapları ve dikkat çeken sözleri kapsamaktadır. Zaymovskiy’e göre kanatlı ifadeleri deyimlerden ve atasözlerinden ayıran belirli özellikler vardır. Bunlar; kanatlı ifadelerin net ve öz bir biçimde bulunması, edebiyat ile iç içe olması ve belirli bir kaynağının bulunmasıdır (Zaymovskiy, 1930). Eser bu açıdan deyimbilim alanında yer alan kanatlı ifadelerin özelliklerini daha belirgin bir şekilde örnekleyerek kanatlı ifade kavramına netlik kazandırmıştır.

N.S. Aşukin ve M.G. Aşukina’nın 1955 yılında yayımladığı *Kanatlı Sözler: Edebi Alıntılar ve Mecazi İfadeler* (Крылатые слова: Литературные цитаты. Образные выражения) kitabında ise edebi eserlerdeki karakterlerin adları, gazete başlıkları, şiir ve replik alıntıları gibi farklı alanlarda yer alan ifadeler bulunmaktadır. Eserde *Kral Lear*, *Romeo ve Juliet* gibi özgün karakterlere sahip edebi eser başkahramanlarına ve H.G. Pomyalovski’nin 1861’de yayımla-

nan *Küçük Burjuva Mutluluğu* (Мещанское счастье) gibi eser isimlerine de yer verilmiştir (Aşukin vd., 1955: 280, 326, 477). Bunun yanı sıra, N.S. Aşukin ve M.G. Aşukina'nın kitabında çok sayıda replik bulunmaktadır. Örneğin; A.S. Griboyedov'un 1824 yılında yayımladığı *Akaldan Bela* (Горе от ума) oyununda kullanılmış olan «*A судьи кто?*» (Yargılayanlar kim?) repliği, bir kanatlı ifadedir. Başkarakter Çatski'nin söylediği bu replik, otorite sahiplerinin kınadığı ve eleştirdiği kişilerden daha iyi olmadıklarını belirten bir ifadedir. Sonraki dönemlerde bu ifade Rus sosyalist devrimci V.İ. Lenin'in burjuva liberalizmini eleştirdiği bir makalenin başlığı olmuştur. Başka bir örnekte ise «*A подать сюда Ляпкина-Тяпкина!*» (Buraya Lyapkin-Tyapkin'i gönderin!) ifadesi ilk olarak 1836 yılında Rus yazar M. V. Gogol'un *Müfettiş* (Ревизор) eserinde kullanılmıştır. Bu replik, konuşan kişinin kendisine sorun ya da sıkıntı çıkaracağını düşündüğü kişiye ithafen söylediği ironik bir söylemdir. N. S. Aşukin ve M. G. Aşukina'nın belirttiği üzere, bu ifade ilerleyen dönemlerde M. E. Saltkov-Şçedrin'in 1881 yılında yayımladığı *Yurtdışında* (За Рубежом) ve *Hakikat* (Правда) isimli Sovyet gazetesinde 10 Ocak 1949 yılında A. Kolosov'un *Sıradan Bir Hikâye* (Необыкновенная история) yazısında kullanılmıştır (Aşukin vd., 1955: 12). Böylece, çoğu kanatlı ifadenin edebi eserlerde yer alan ironik veya eleştirel niteliği bulunan repliklerden geldiğini ve bu repliklerin zaman içerisinde literatürün farklı alanlarında kullanılarak günümüze kadar gelen çeşitli ifadeler olduğunu söylemek mümkündür. Sonuç olarak Aşukin ve Aşukina'nın eseri daha çok edebi çevrelerde bulunan ve okur-yazar olan kişilere yönelik, konuşma dilinin zenginleşmesi ve hitabet sanatına yaklaşmasını sağlamayı amaçlayan bir derleme niteliğindedir.

Kanatlı ifadeler üzerine yazılmış olan bu eserler, kanatlı ifadeleri farklı biçimlerde ele almışlardır. Bu yüzden kanatlı söylemlerin tanımlaması sentaks ve deyimbilim açısından yetersiz kalmıştır. Sovyet dilbilimci S.İ. Ojegov, 1974 yılında yayımlanan *Sözcükbilim, Sözlükbilim ve Dilin Kültürü* (Лексикология. Лексикография. Культура речи) adlı eserinin *Deyimbilimin Yapısı Hakkında* (О структуре фразеологии) başlıklı yazısında bu duruma değinmiştir. Ojegov'a göre kanatlı ifadeler, iletişim sırasında kullanılan alıntılardır ve farklı sentaks yapılarında bulunabilirler (Ojegov, 1974: 196).

Kanatlı ifadeler, birleşik ya da basit bir cümle formunun yanı sıra geniş bir anlamı yansıtabilecek cümle içerisindeki bir parçayı da oluşturabilirler. Bu açıdan kanatlı ifadelerin, deyimlerden ve atasözlerinden daha karmaşık ve özgün bir sentaks yapısına sahip olduğu varsayılabilir. Örneğin, ilk olarak Pomyalovski'nin 1861'de yayımlanan *Küçük Burjuva Mutluluğu* (Мещанское счастье) eserinde geçen «*кисейная барышня*»²⁷ tamlaması küçük burjuva çevresindeki şımarık ve nazlı kadınları alaycı bir biçimde betimlemek için kullanılmış, günümüzde anlamı genişleyerek yaşama uyum sağlayamamış, nazlı büyütülmüş kişiler için kullanılan bir kanatlı söylemdir (Uluoğlu, 2012: 161). Basit cümle yapısında kanatlı ifadeye örnek olarak ise *Dostane sohbet gece boyu sürdü* anlamındaki «*Дружеская беседа затянулась*

²⁷ M. Uluoğlu "Rusça Kiseynaya Barışnya" ifadesi üzerine" adlı makalesinde bu ifadeden deyimleşmiş ifade olarak söz eder.

далеко за полночь» ifadesi verilebilir. Herhangi ek bir bilgiye sahip olmadan olağan bir durumun aktarıldığını yansıtmış gibi görünmesine rağmen bu cümle kanatlı bir ifadedir. Köylü teması üzerine yazılar kaleme alan yazar N.N. Zlatovratski'nin edebi faaliyetlerinin 25. yıldönümü üzerine notları bulunan bir diğer yazar N.D. Teleşov, 19. yüzyıl sonlarında Moskova'daki Ermitaj Restoranında aydınların yaptığı görüşmelerden bahseder. Teleşov'un notlarına göre gazeteler, bu dönemde yapılan toplantıların içeriğini ve sebebini gizlemek için üstü kapalı bir şekilde bu ifadeyi kullanmayı tercih etmiş, bu ifade sonrasında kanatlı ifade olarak konuşma diline girmiştir (Teleşov, 1954: 123-124). Konuşulması yasaklı ya da sakıncalı konuların yanı sıra bu ifade daha sonra uzun süren şölen, toplantı vs. üzerine ironik bir yaklaşımı belirtmek için de kullanılmaya başlamıştır (Aşukin vd., 1955: 172). Birleşik cümle yapısına ise, bilinen bir şiir veya tiyatro oyununun da bir parçası olabilen kanatlı ifadelerden A.S. Puşkin'in Boris Godunov (1827) adlı eserinde Pimen isimli karakterin söylediği ve “*Son bir söz daha, sonrasında hikâyet bitmiştir*” şekline çevrilebilecek «*Ещё одно, последнее сказанье – и летопись окончена моя*» monoloğu örnek olarak verilebilir (Puşkin, 2014: 495). Bu ifade konuşmacının son bir gayret sonrasında bir işin tamamlanacağını belirtirken ya da bir konu hakkındaki son düşüncesini söylerken kullanılmaktadır.

Kanatlı ifadeler, aynı anlamı veren fakat farklı tamlamalar ve sözcük öbekleri şeklinde de dilde kendini gösterebilir. M.E. Saltıkov-Şchedrin'in hiciv içeren eserlerinde sık sık kullandığı «*казённый пирог*» (devlet turtası) ifadesi farklı biçimlerde kullanılabilir. Bu ifade, memurların ve bürokratların bir kısmının ele geçirmek istediği devlet mülkiyeti anlamını taşımaktadır (Aşukin vd., 1955: 246). «*Казённый пирог*» ifadesi; *пирог с казённой начинкой* (hükümet dolgulu turta), *отечественный пирог* (yerli turta), *урвать казённого пирога* (hükümet turtasından bir parça koparmak) gibi kelime yapılarıyla da kullanılabilir. Bazı kanatlı ifadeler ise, zaman içinde farklı eserlerde farklı yazarlar tarafından kullanılarak deyimleşebilirler. Örneğin; “*догаду капидан kovarsan pencereden girer*” anlamındaki «*гони природу в дверь, она влетит в окно*» cümlesi, Jean de La Fontaine'in *Kadına Dönüştürülen Kedi* (Кошка, превращенная в женщину) adlı fablının serbest çevirisini yapan N. M. Karamzin tarafından kullanılmıştır. Aşukin ve Aşukina'ya göre bu ifade, zamanla deyimleşmiştir ve K. P. Pruktov (1803-1863) tarafından “*Аşkı kapидан kovsan bile pencereden girer*” anlamında «*гони любовь хоть в дверь, она влетит в окно*» şeklinde ironi içeren bir ifadeye dönüşmüştür (Aşukin vd., 1955: 129-130). Böylece kanatlı söylemlerin deyimleşmesinin, ifadelerin farklı yorumlamalar içermesi, derin anlam taşınması ve dilde sık kullanımı ile bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Аугиса канатlı ifadeler, edebi eserlerde bulunan kültürel bağlamlarını kaybederek konuşma dili içinde kalıp ifade olarak değişime uğrayabilirler. İ. A. Kırlov'un 1833 yılında yayımlanan *Sincap* (Белка) adlı fablında bütün gün tekerlekte dönüp duran ancak ilerlemeyen bir sincap üzerinden toplum eleştirisi yapmaktadır. Fablın son dizesinde bulunan «*как белка в колесе*» “tekerleğin içindeki (tekerlekte dönen) sincap gibi” ifadesi, modern yaşam anlayışı çerçevesinde “telaşlı bir biçimde ve durmadan sürekli çalışmak, koşturup durmak” anlamında kullanılmaya başlamıştır. Bu kanatlı ifade *крутиться «как белка в колесе»* ve «*вертеться как белка в колесе*» gibi “tekerlekteki sincap gibi dönmek” anlamıyla kalıp

ifade olarak günlük konuşma diline geçmiştir. Günümüzde “*bütün gün dinlenmeden çalışmak*” anlamını da taşımaktadır. Böylece, kanatlı ifadelerin kullanım süreçleri içinde farklı dilsel dönüşümlere uğrayabildiği görülmektedir.

Bir toplumun kültürel yapısıyla ve değer yargılarıyla beraber kültürel kodlar oluşur. Bu kültürel kodlar, atıf yöntemi ile edebiyat, sinema, medya gibi farklı kültür alanlarında bulunurlar. Kanatlı ifadeler de kültürel kodların bir parçasıdır ve Rusçada «прецедентность» yani “örnek, emsal teşkil etme” özelliğini taşırlar. “Emsal metinler” (прецедентные тексты) terimini ilk olarak Sovyet ve Rus dilbilimci Yu. N. Karaulov kullanmıştır. Karaulov, emsal metinleri fenomenler olarak ele almıştır ve emsal metinlerin üç özelliğini vurgulamıştır. Bunlar; emsal metinlerin bilişsel ve duygusal ilişkilerde belirli bir önem arz etmesi, geniş kitleler tarafından bilinmesi ve tekrar tekrar yenilenen söylemler içermesidir (Karaulov, 1987: 216). Karaulov’a göre emsal metinler; Rus, Sovyet ve dünya klasiklerinden ve folklor başarılarından oluşmaktadır (Karaulov, 1987: 217). A. S. Puşkin’in 1833 yılında yayımlanan Yevgeni Onegin (Евгений Онегин) eseri bir Rus klasiği kabul edildiği ve herkes tarafından bilindiği için eserde bulunan çoğu ifade emsal metin sayılmaktadır. Eserde “*Onun örneği başkalarına bilimdir*” anlamındaki «Его пример другим наука» ifadesi, birinin deneyimini ya da yaptığı bir eylemi örnek almak üzerine tavsiye verirken kullanılmaktadır. Günlük konuşmada ve literatürde alıntılama yoluyla yer alan bu ifade ironi anlamında da kullanılabilir. Örneğin, Rus dilbilimci ve tarihçi N. S. Trubetskoy’un dilbilimci ve edebiyatçı R. O. Yakobson’a 1920’lerde yazdığı mektuplarda bu ifadeyi “*Genel olarak onun örneği başkalarına bilimdir denebilir, bilim adamı gazetecilikle uğraşır sonrasında tekrar bilime dönmeye çalıştığında böyle oluyor*” anlamında ironi olarak kullanmıştır: «В общем, можно сказать, «его пример — другим наука»: вот что выходит, когда учёный пускается в журналистику, а потом опять пробует вернуться к науке...» (Trubetskoy, 1920-1938). Verilen alıntıda bu ifadeyle bir kişinin kariyer seçimlerine alaylı bir dille yaklaşılmıştır. Emsal metinlerle bağlantılı olarak emsal söylemler (прецедентные высказывания) ve emsal fenomenler (прецедентные феномены) bulunmaktadır. Emsal söylemler, dil içinde tekrarlayan ve yeniden üretilen metin alıntılarıdır. Emsal söylemler, emsal metinler gibi söylenen ifadenin anlamını şekillendirir ve alıntılanan esere gönderme yaparlar.

Kozma Prutkov’un²⁸ emsal söylem olarak alabileceğimiz aforizmalarından biri olan *Kimse enginliği/sonsuzluğu kucaklayamaz* anlamındaki «Никто не обнимет необъятного», zamanla hayatta her şeyi bilmenin, anlamının imkânsızlığına işaret eden «Нельзя объять необъятное» (Enginliğe ulaşmak mümkün değil) ifadesine dönüşmüştür. Kozma Prutkov’un düşüncelerini ve aforizmalarını içeren *Düşünmenin Meyveleri* (Плоды раздумья) adlı derlemede birkaç defa aynı şekilde geçen bu söylem, her şeyi bilmenin ve her işe yetişmenin

²⁸ Kozma Prutkov, XIX. yüzyılın 50 ila 60’lı yıllarında Çağdaş (Современник) ve Kıvılcım (Искра) dergilerinde Aleksey K. Tolstoy, Aleksey Kardeşler, Vladimir ve Aleksandr Jemçujinov adlı gazetecilerin söz konusu takma adla yayın yaptıkları edebi bir lakaptır.

mümkün olmadığını açıklamaktadır (Pruktov, 1984). Ayrıca Рекламный Мир adlı gazetede 31.03.2003 tarihli “*Enginliğe Ulaşmak Mümkün Değildir... (Нельзя объять необъятное...)*” isimli yazıda geçen «*Нельзя объять необъятное.... Но издательский дом в очередной раз делает попытку в этом*»: “*Enginliğe ulaşmak mümkün değildir... Ancak yayınevi bir kez daha bu durumla ilgili çalışmalarda bulunuyor*” şeklinde bu ifadeyi kullanmıştır (Reklamny mir, 2003).

Emsal fenomenler ise özlü bir biçimde belirli bir bilgiyi ya da ifadeyi kültürle beraber taşımaktadırlar. Emsal fenomenler, belirli bir toplumun ortalama herhangi bir bireyi tarafından bilinebilen ve kolektif bilişsel alana dâhil toplumun belirli bir kesimini, ortak hedefleri olan bir grubu veya aynı mesleği icra eden kişileri kapsayan *sosyo-emsal fenomenlere* (социумно-прецедентные феномены) atılabildiği gibi, ortak ulus, kültür ve dil grubuna ait kişiler tarafından anlaşılabilen *ulusal emsal fenomenler* (национально-прецедентные феномены) ve ulusal veya sosyal bir kimliğe bağlı olmaksızın herkes tarafından bilinen *evrensel emsal fenomenler* (универсально-прецедентные феномены) olarak da ayrılmaktadır (Krasnih, 2003: 174). Sovyet kültürü ve Rus dili ile bağlantılı olması ve sosyo-kültürel bir geçmişi barındırması bakımından, birçok Rus edebi eserde geçen ve devletin işlettiği kolektif tarımcılık anlamına gelen “kolhoz” (колхоз) sözcüğü ulusal emsal fenomenlere örnek olarak verilebilirken; geri dönüşü olmayan sonuçların meydana gelmesi veya geri alınamayacak bir eylemin yapılması anlamına gelen “pandoranın kutusu, pandoranın kutusunu açmak” ifadeleri evrensel emsal fenomenlere örnek olarak verilebilir.

Kanatlı ifadeler, yukarıda sınıflandırılan üç grubu da kapsamaktadır, bu bakımdan kanatlı ifadeler, popülerliğine ve metinlerarası boyutuna göre ulusal veya evrensel olabilmektedir. Genel itibarıyla Latince'den Rusçaya geçen birçok kanatlı söylem evrensel bir nitelik taşımaktadır. Sözelimi Antik Roma dönemi yazarı Decimus Iunius Iuvenalis'in bir sözü olan ve Rusçada «*В здоровом теле – здоровый дух*» şeklinde bulunan “*Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur*” anlamındaki “*Mens sana in corpore sano*” söylemi İngiliz filozof John Lock, Alman tarihçi Heinrich Gotthard von Treitschke, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri'nin 33. başkanı Harry S. Truman gibi çeşitli yazar ve politikacılar tarafından kullanılmasıyla beraber evrensel olarak bilinen bir kanatlı ifade formuna bürünmüştür. Rusçada ulusal bir yönü olan kanatlı ifadeler ise Rus edebiyatı, medyası ve kültürü ile doğrudan ilişkilidir. Örneğin Rus edebiyatında M.A. Bulgakov'un 1966 yılında yayımlanan *Usta ile Margarita* (Мастер и Маргарита) eserinde geçen “*Doğruyu söylemek kolay ve hoştur*” anlamındaki «*Правду говорить легко и приятно*» sözü, Ruslar tarafından bilinen, literatürde ve gazete dilinde kullanılan bir kanatlı ifadedir. Volga dergisinde 2009 yılında yayımlanan bir hikâyede “*İnternette uydurma bir isimle doğruyu söylemenin kolay ve hoş olduğunu düşündüm*” anlamındaki «*Я подумал, что правду говорить легко и приятно, особенно в Интернете и под вымышленным именем*» ifadesinde bu söylemin yer aldığı görülebilir (Golitsin, 2009).

Bunun yanı sıra Rusçada konuşma dilinde güncelliğini koruyan ve Sovyet sinemasından dile geçen çok sayıda kanatlı söylem bulunmaktadır. Sovyet yapımı (1947) filmlerden biri olan *Külkedisi*'nde (Золушка) bulunan “*Ben büyücü değilim, daha öğreniyorum*” şeklinde çevrilebilen «*Я не волшебник, я только учусь*» repliği, konuşanın bir şeyleri başkalarının beklediği gibi yapamadığında kendini haklı çıkarmak için kullandığı esprili bir söylemdir.

Konuşma dilinde sıkça kullanılan kanatlı ifadeler kişinin kültür seviyesine bağlı olarak bilinebilirlik açısından da değişim gösterebilmektedir. Bilhassa televizyon, radyo aracılığıyla yayılan kanatlı ifadeler daha geniş kitlelerce bilinebilirken; bazıları da hem ifadenin kullanım genişliğine bağlı hem de kişinin kültür düzeyi ve eğitimine bağlı kişiler tarafından daha bilinir bir nitelik taşırlar. Örneğin, “*Oblonskilerin evinde her şey birbirine karıştı*” anlamına gelen «*Всё смешалось в доме Облонских*» ifadesi, birçok Rus dili konuşucusu tarafından bilinse de alıntının kaynak metninin Rus yazar L.N. Tolstoy’un kaleme aldığı Anna Karenina romanı olduğunu edebiyatla ve kültürle daha iç içe olan toplumun kesimleri bilmektedir.

Dünya ve Rus edebiyatındaki bazı eserlerin isimleri de literatürde ve medyada kullanılarak kanatlı ifadeye dönüşmüşlerdir. Örneğin; Turgenyev’in *Babalar ve Oğullar* (Отцы и Дети) romanının başlığı, genç ve yaşlı karakterlerin çatışmalarını, zıtlıklarını içermektedir ve yeni ile eski kuşağın anlaşmazlığını belirten bir kanatlı ifade olmuştur. Literatürde sürekli tekrarlayan bir ifade olmuştur ve Rus şair G. V. İvanov’un 1926 yılında yayımlanan *Petersburg Kışı* (Петербургские зимы) kitabında “*Siz gençlersiniz, biz ise yaşlıyız, tıpkı Babalar ve Oğullar gibi... Ama bir Rusyatımız var...*” Sonrasında konuşanın gözlerinde bir endişe belirdi” şeklinde aktarılabilir «— *Вы молодежь... Мы старики... Отцы и дети... Но Россия одна... И в глазах говорящего светится какое-то беспокойство*» ifadesinde kullanılmıştır (İvanov, 1994: 210). Bu bakımdan belirli bir tiplmeyi oluşturan başkarakter ve yan karakter isimleri de Rus dilinde bulunan kanatlı ifadelerdendir.

Şiirlerde bulunan dizeler ya da düzyazıdaki cümleler de kanatlı ifade özelliği kazanabilmektedir. Örneğin, Rus şair S.A. Yesenin’in 1921 yılında yayımlanan “*Pişman Değilim, Sellenmiyorum, Ağlatıyorum*” anlamındaki «*Не жалею, не зову, не плачу...*» şiirinde yer alan «*Всё пройдёт, как с белых яблонь дым*»²⁹ ifadesi de bir kanatlı söylemdir. İfade, hayatta her şeyin iyi ya da kötü de olsa bir şekilde geçip gideceği anlamını taşımaktadır. Literatürde farklı eserlerde yer etmiş olan bu alıntı, Rus pedagog S. T. Kononkov’un 1970 yılında yayımlanan *Benim Yüzyılım* (Мой век) adlı anı kitabında da kullanılmıştır. Eserde ifade, «*Не жалею, не зову, не плачу, всё пройдёт, как с белых яблонь дым*» şeklinde orijinal alıntıyla birebir geçmektedir (Kononkov, 1970).

Değinilmesi gereken bir diğer konu ise, kanatlı ifadelerin edebiyat dışında hangi kaynaklardan ortaya çıktığıdır. Teknolojinin ve reklamcılığın gelişmesi, beraberinde basın organları dilin sosyo-kültürel yapısını etkilemiştir ve medyada bulunan bazı popüler söylemler kanatlı

²⁹ Anlamsal çevirisi: Her şey, al elma ağaçlarındaki duman gibi geçecek.

ifade özelliği kazanarak günlük konuşma diline yerleşmiştir. Medyada bulunan kanatlı ifadeleri iki türe ayırmak mümkündür. Bunlar, sinema ve çizgi film gibi televizyon yayınlarından çıkmış olan ve gazete, dergi gibi yazılı kitle iletişim araçları ile tekrarlanan ve vurgulanan kanatlı ifadelerdir. Sinema ve çizgi filmlerde geçen alıntılar, izleyici kitlesi tarafından benimsenerek kanatlı ifadeye dönüşürler. Örneğin, 1969 yılında yayımlanan *Elmas kol* (Бриллиантовая рука) adlı Sovyet komedi filminde karakter Anna Sergeyevna'nın söylediği bir replik olan *Ben suçlu değilim, kendi geldi!* anlamındaki «*He виноватая я! Он сам пришёл!*» cümlesi, popüler bir kanatlı ifadedir. İfade, ironik olarak bir masumiyet durumunu aktarmasının yanında mecazi anlamda gazete başlıklarında da kullanılabilir. Örneğin, UDF.By (Unity, Democracy, Freedom) isimli Belarus gazetesinin 21.09.2022 tarihli haberinde “*Putin, ‘benim hatam değil, kendi geldi’ havasında konuşmasını yaptı*” anlamındaki «*Путин выступил в духе «He виноватая я, он сам пришёл»* şeklinde bir başlıkta yer almıştır (Buyan, 2022).

Sovyet döneminde yayımlanan çizgi filmler, Rus kültürünün önemli bir parçasını oluşturmaktadır ve Ruslar tarafından yaygın olarak bilinmektedir. *Prostokvaşino* (Простоквашино) isimli Sovyet çizgi filminde geçen «*У меня еле-еле хватает сил телевизор смотреть!*»³⁰ repliği, seride bulunan çok sayıdaki kanatlı söylemlerden biridir. Kişinin gün içindeki yoğunluğunu belirtmek için kullanılan bir cümledir. Yazılı kitle araçlarında tekrarlanan ve ifadeyi güçlendirmek için kullanılan kanatlı ifadeler, basın dilinde özellikle gazete başlıklarında kullanılmaktadır. Buna, Almancadan Rusçaya geçen ve “*işin özü aslında buymuş*” anlamı taşıyan «*Вот где собака зарыта*»³¹ kanatlı ifadesi örnek gösterilebilir. Московская Газета adlı gazetenin 30.01.2018 tarihinde yayımlanan sayısında «*Так вот в чем «собака зарыта!»: о конфликте вокруг приютов для животных в ЮВАО Москвы»* (İşte köpek burada gömülmüştü: Moskova'nın Güneydoğu İdari Bölgesi'ndeki hayvan barınağı konusundaki anlaşmazlık hakkında) isimli başlıkta (Moskovskaya gazeta, 2018), bir olayın ya da durumun mantığının ve önemli noktasının anlaşıldığını belirtmek için kullanılan kanatlı ifade, bu haberde hem gerçek hem de mecazi anlama sahiptir. Böylece, kanatlı söylemlerin medyada etkin bir şekilde kullanıldığını ve dile etkileyici bir vurgu kattığını söylemek mümkündür.

Popüler kanatlı söylemler, medya gündeminde uzun süre bulunan ve siyasi geçmişi bulunan ifadelerden de oluşabilmektedir. Örneğin, 2016 yılında Rusya Başbakanı Dmitri Medvedev'in Kırım ziyareti sırasında emekli maaşlarının düşük olduğu şikâyetine karşı söylediği *Şu anda para yok. Parayı bulduğumuzda ücret endekslemesi yapacağız. Sabredin, her şey gönlünüzce olsun, sağlıcakla kalın* anlamına gelen «*Просто денег нет сейчас. Найдем деньги — сделаем индексацию. Вы держитесь здесь, всего доброго, хорошего настроения и здоровья*» sözü günlerce konuşulmuştur. Novaya Gazeta adlı gazetede 10.08.2016 tarihinde yer alan Medvedev'in bu ifadeleri, daha sonrasında kısaltılarak *Para yok ama tutuklayın!* an-

³⁰ Anlamsal çevirisi: Televizyon izlemeye bile zar zor gücüm oluyor!

³¹ Doğrudan çevirisi: Köpeğin gömüldüğü yer burası.

lamına gelen «*Денег нет, но вы держите*»³² (!.) şeklinde sosyal medyada ve gazetelerde yer almıştır (Jilin, 2016). Aynı zamanda bu ifade, devlet görevlilerinin bir çıkış yolu bulmakta zorlandıkları Rusya'daki zorlaşan durumları değerlendiren bir emsal metin işlevi görmektedir. Böylece kanatlı ifadelerin sadece edebi alıntılarla sınırlı kalmadığını, medyanın tekrarlayan ve dil-kültür bağına yön veren özellikleriyle yeni ifadeler kattığı yargısına varmak mümkündür.

4. Sonuç

Çalışmamızın sonucunda kanatlı ifadeler kavramının, tarih boyunca farklı yöntemlerle aktarılan ve dile yerleşmiş olan kısa sözleri ve bilgileri içerdiğini, bu ifadelerin de sözlü yolla dile yerleştiklerini görmekteyiz. Bu bakımdan deyimler ve atasözlerinin aksine sözlü anlatımın değil yazılı ifadelerin ürünü olarak dilde yer eden kanatlı ifadeler, basın-yayın dilinde, günlük konuşma dilinde ve şiir, tiyatro oyunu, roman, hikâye, fabl gibi çok farklı yazın türlerine ait edebi eserlerden elde edilerek yine dilimize yerleşmekte ve aynı türlerde sıklıkla kullanılmaktadırlar. Tarihsel, siyasi ve sosyal olaylar kapsamında tekrardan değerlendirilip kimi bazen ufak da olsa değişikliklere uğrayarak güncelliklerini korumaktadır.

Rus dilinde bu kategorinin sınıflandırması oldukça karmaşıktır. Bu grupta yer alan ifadelerin çeşitli çalışmalarda farklı terimlerle aktarımı da bu söylemlerin hem belirlenmesini hem de hangi kategoride ne olarak değerlendirilmeleri gerektiği konusunda kafa karışıklığına neden olabilmektedir. Kanatlı ifadeler, deyimbilim alanında özdeyişlerin alt kategorisi olarak ele alınabilirler. Çünkü özdeyişler; deyimleri, atasözlerini ve kanatlı ifadeleri kapsayan, az ifadeyle derin bir anlamı işaret eden söylemlerdir. Kanatlı ifadeler, anlamsal ve ifadesel olarak da deyimbilim alanında ayrı bir konuma sahiptir. İletişim esnasında kanatlı ifadeler; deyimler ve atasözleri gibi ifadenin anlamsal zenginliğini, lakonizmi ve konuşmacının kelime haznesinin genişliğini ortaya koymaktadır. Her bir deyiş, özellikle konuşma dilinde kullanıldığında belirli bir duyguyu, düşüncüyü ya da yaklaşımı tamamlayıcı özelliğe sahiptir. Kanatlı söylemlerin bu noktada ayrılan diğer bir özelliği ise, konuşmacının kültürel birikimini, entelektüel yönünü ve kelime haznesini ortaya çıkarmasıdır. Çünkü kanatlı ifadeler diğer deyişlerin aksine, edebi eserlerle, yazarlarla, medyayla, tiyatroyla ve tarihle iç içe bulunmaktadır.

Ruşçada kanatlı ifadeler özellikle edebi metinlerdeki alıntılar ile yaygınlık kazanmış denebilir. Popülerleşen eserlerde yer eden etkileyici ve akılda kalıcı alıntılar, toplum tarafından benimsenirler ve konuşma diline yerleşirler. Edebi eserlerde yer alan kanatlı ifadeler daha çok eser isimleri, edebi, mitolojik ya da folklorik yapıtlardaki karakter isimlerinden oluşabileceği gibi, edebi bir eserde geçen diyaloglarda, monologlarda ya da yazarın iç sesini aktaran metinlerde bulunan alıntıları da yansıtabilirler. Edebi eserlerin yanında film, çizgi film, sinema gibi

³² Söz konusu haberde Kırım'da bulunan Semaşko Cumhuriyet Klinik Hastanesi başhekiminin kendisi ve hastane idaresinde çalışanlarına usulsüz olarak yaptığı maaş artışı işlenmektedir.

görsel sanat ürünleri de kalıp ifadelerin dile yerleşmesinde aracı rolü üstlenmektedir. Kanatlı ifadeler siyasetten tutun da sanat, ekonomi, toplum, askeriye gibi insan hayatını konu alan birçok alana dokunan basın-yayıcılıkla da sıkı bir ilişki içerisinde. Medya ve dil üzerinden yenilenecek gündemde kalan bu ifadeler konuşma dilinde durumsal ifadeleri açıklayıcı bir nitelikte tekrarlarlar. Toplumla mal olmuş kişiler, politikacılar gibi göz önünde olan bireylerin kesin ve dikkat çekici söylemleri kolaylıkla kanatlı ifade dönüşebilme özelliği sergilemektedir. Bu da bize deyimbilim çerçevesinde incelenen ve kalıplaşmış söylemler olarak anılan kanatlı ifadelerin yenilikçi bir özelliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bakımdan sadece dünya ve Rus edebiyatındaki bazı eserlerin isimleri ile eserlerde veya filmlerde geçen söylemler değil topluma mal olmuş kişilerin söylemleri de literatürde veya medyada kullanılarak kanatlı ifadeye dönüşebilme özelliği sergilenmektedir. Bu bakımdan metinlerarası bir özellik taşıyan ve alıntılama yoluyla aktarılan kanatlı ifadeler, bilimsel, edebi gibi çeşitli metinlerin bir kesime noktası ve etkileşim alanı, kültürel kod taşıyıcıları olarak dilde yer eden olgulardır.

Türkiyede Türkoloji araştırmalarına ilişkin bu konuyla ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır. Rus dilbiliminin teorik temeli baz alınarak Türkçede “kanatlı ifade” olma özelliği gösteren söylemler daha çok Türk sinemasından veya Türk edebiyatında mâl olmuş eserlerden alınan en güzel veya akılda kalan ifadeler başlıkları altında “alıntı”, “replik” sözcükleri ile sunulmaktadır. Bu alanda henüz bir çalışma olmaması da terimsel olarak Rusçadan Türkçeye çevrildiğinde sunulan “kanatlı ifade” kavramının Türkiye'deki çalışmalar için yabancı kalmasında neden olmaktadır. Bu bakımdan Rusça örneği üzerinden ele alınan bu konunun Türk dili içinde mümkün olabileceği düşünülmektedir. Sunulan inceleme kanatlı ifadeler hakkında Türk dili üzerine yapılacak çalışmalar için ayrıca yol gösterici olabilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Yazar 1'in makaleye katkısı %50, Yazar 2'nin makaleye katkısı %50'dir.

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makalenin yazarları arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Aşukin, N. – M. Aşukina (1955). *Krulatıe slova: Literaturne tsıtati*. Sankt-Peterburg: Gos. İzd. Hudojestvennoy literatürü.

Bolşaya rossıyskaya entsiklopediya (2017). *Frazeologizm*. Moskva, Tom 33.

- Buryan Ya. (21 Eylül 2022). Putin vistupil v duhe “Ne vinovataya ya, pn sam prishel!” Erişim tarihi: 14.01.2023. https://udf.name/news/main_news/247893-putin-vystupil-v-duhe-ne-vinovataja-ja-on-sam-prishel.html
- Buslayev, F. (1992). *Prepodavanie oteçestvennogo yazıka*. Moskva: Prosveşenie.
- Büchmann, G. – W. Robert-tornow (2013) Geflügelte Worte/Der Citatenschatz des deutschen Volkes. Erişim tarihi 22.12.2022. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/43759/pg43759-images.html>
- Dal, V. (2008). *Poslovitsı russkogo naroda*. Sankt-Peterburg: Astrel.
- Demir, B., Bayar, A. (2020). Rus Dilinde deyimbilim kavramının kapsamı ve sınırlılıkları. *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), s. 811-822.
- Fyodorov, A. (1973). *Razvitie russkoy frazeologii v kontse XVIII – načale XIX*. Moskva: Nauka.
- Grinkeviç, E. E. (2001). Reçevie ştampi i smejnje s nimi yavleniya. *İzvestiya yujno federalnogo universiteta. Filologičeskie nauki*, (4): 112–118.
- Golitsin, A.A. (2009). Yaşık. İstoriya odnogo şov. *Volga*, № 7-8. Erişim tarihi: 30.12.2022. <https://magazines.gorky.media/>
- Homerus. *Odyssieia*. (2021). (çev. Azra Erhat ve A. Kadir). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XV. Basım.
- İvanov, G. (1994). *Peterburgskie zimi: Sobranie soçineniy v treh tomah*. Moskva: Soglasie.
- Jilin, İ. Новая газета (2016). “Deneg net no vı deržite!” *Novaya Gazeta*. Erişim tarihi: 17.01.2023. <https://novayagazeta.ru/articles/2016/10/11/70137-dengi-est>
- Jukov, V. – A. Jukov (2006). *Russkaya frazeologiya*. Moskva: Vışşaya şkola.
- Karaulov, Yu. (1987). *Russkiy yazık i yazıkovaya liçnost*. Moskva: LKİ.
- Konenkov, S.T. (1970). İz knigi “Moy vek”. Erişim tarihi: 14.01.2023. <https://ruscorpora.ru>
- Kovalenko, A. (13 temmuz 2001). Valentin Lazutkin: Lukaşenko im ne raskrutit Erişim tarihi: 28.12.2022, <https://iz.ru/news/249099>
- Krasnıh, V. (2003). *Svoy sredi çujih: mij ili realnost?*. Moskva: Gnozis.
- Letoublon, F. (1999). Epea Pteroenta (“Winged Words”). *Oral Tradition*, 14/2: 321-335.
- Lomakina, O.V. – Mokienko, M.V. (2019). *Vestnik RUDN. Seriya Teoriya yazıka. Semiotika. Semantika*. 10/2: 256-272.
- Maksimov, S. (2010). *Krılattie slova*. Moskva: Azbuka.

- Mihelson, M. (2015). *Russkaya misl, reç: svoe i çujoe – opit russkoy frazeologii: sbornik obraznih slov i inoskazaniy v dvuh tomah*. Moskva: Alfaret.
- Mokienko, V. – K. Sidorenko (2005). *Şkolny slovar krlatuh virajeniy Puşkina*. Sankt-Peterburg: Neva.
- Moskovskaya Gazeta (30.01.2018). Tak vot v çom sobaka zarita! Erişim tarihi: 17.01.2023. <https://mskgazeta.ru/obshchestvo/tak-vot-v-chem-sobaka-zaryta---o-konflikte-vokrug-priyutov-dlya-zhivotnyh-v-yuvao-moskvy.html>
- Ojegov, S. (1974). *Leksikologiya. Leksikografiya. Kultura Reçi*. Moskva: Vişşaya şkola.
- Permyakov, G. (1988). *Osnovi strukturnoy paremiologii*. Moskva: Nauka.
- Prutkov, K. (1984). Nelzya obnyat neobyatnoe. Erişim tarihi: 17.01.2023. <https://ruscoppora.ru>
- Prutkov, İ. (1854). Slovare i entsiklopedii na Akademike. Slovar krlatuh slov i virajenii. Erişim tarihi: 14.01.2023. https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_wingwords/1776/%D0%9D%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D1%8F
- Puşkin, A.S. (2014). *Maloe sobranie soçineniy*. Sankt-Peterburg: Azbuka.
- Reklamny Mir (2003). Nelzya obnyat neobyatnoe. Erişim tarihi: 17.01.2023. <https://ruscoppora.ru>
- Rijov, V V. – S. Rijova (2004). O proishojdenii i znaçenii nekotoryh frazeologizmov. *Russkiy yazık*. (34). Erişim tarihi: 25.12.2022 <https://rus.1sept.ru/>.
- Snegiryov, İ. (1831). *Russkie v svoih poslovitsah. Rassujdeniya i issledovaniya ob oteçestvennih poslovitsah i pogovorkah*. Moskva: V Uni. Tipografii.
- Şanskiy, N. (1996). *Frazeologiya sovremennogo russkogo yazıka*. Moskva: Spetsialnaya literatura.
- Şulejkova, S. (2015). Avtorskie obrazi i izreçeniya v ih leksikografiçeskom otrajenii (razmışleniya po povodu V.M. Mokienko, K.P. Sidorenko Basni İ.A. Krlıova: tsıtati, literaturnie obrazi, krlatie virajeniya). *Filologiya i Kultura*, 2 (40): 157-164.
- Teleşov, N. (1958). *Zapiski pisatelya: vspominaniya i rasskazı o proşlom*. Moskva: Moskovskiy rayon.
- Timoşenko, İ. (2016). *Literaturnie pervoistoçniki i prototipi trehsot russkih poslovits i pogovorok*. Moskva: URSS.
- Trubetskoy, N.S. Pisma P.O. Yakobsonu. (1920-1938). Erişim tarihi: 14.01.2023, <https://ruscoppora.ru>

- Trufyanuk, N.A. – İ. Mihaylova (2016). Proishojdenie frazeologičeskikh edinitı russkogo yazıkı. *Yazık i kultura*, 21: 44-48.
- Uluoğlu, M. (2012). Rusça Kiseynaya Barışnya ifadesi üzerine. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 27: 153-162.
- Vinogradov, V. (1977). *Leksikologiya i leksikografiya: izbrannie trudi*. Moskva: Nauka.
- Zaymosvkiy, S.. (1930). Kırlatoe slovo: spravoçnik stıtati i aforizma. Erişim tarihi: 25.12.2022. <http://lingovesti.ru>

Extended Summary

Winged expressions are formulaic expressions with a literary background that are short and concise, such as idioms, maxims and aphorisms. Winged expressions, which can take place in different areas of literature such as fables, poetry, novels, stories, articles, religious books, have passed from written expression to spoken language, unlike idioms and proverbs transferred from folk literature and oral expression to everyday language. In this study, it will be focused on how these formulaic expressions, which are in the group of idiomatic expressions in the Russian language and which do not have a terminological equivalent in Turkish yet, emerged in the language. Also their determining features and their interaction with language and culture will be mentioned. Winged expressions, like all other formulaic expressions, are also often used in communication, as long as they are structures that require background knowledge, they are also important for understanding and usage of language correctly. The correct use of idiomatic expressions gives the speech originality, precision, a special approach and imagination. At this point, it is possible to say that idiomatic expressions are a language and culture element that enriches the language and makes it original and they have an important place for language learning.

The aim of this study is to introduce and present these cultural elements, which have not been addressed in the studies of the Russian language in Turkey yet, but which are hidden behind the discourses, beyond the fact that the Russian language has a wide area of usage and establishing and maintaining a correct and understandable communication as well. In addition, it is also aimed to pave the way for comparative studies in this field through the example of the Russian-Turkish language pair, noting that there are many expressions that are also in today's Turkish language and that have become "winged" by passing from TV series and movies to daily speech. In this respect the study focuses on the formation processes and features of winged expressions, their usage areas and examples.

Winged expressions can be considered as a subcategory of maxims in the field of phraseology, because maxims are discourses that comprise idioms, proverbs and winged expressions, indicating a deep meaning with few expressions. Winged expressions have a separate position in the field of phraseology, both semantically and expressively. Winged expressions during communication reveal the semantic richness of the expression, laconism and the richness of the speaker's vocabulary, such as idioms and proverbs. Each saying has the feature of complementing a particular feeling, thought or approach, especially when used in colloquial speech. Another feature of winged discourses that is distinguished at this point is that it reveals the speaker's cultural background, intellectual aspect and vocabulary, because winged expressions, unlike other sayings, are intertwined with literary works, writers, media, theater and history. In this regard, the understanding of winged expressions is directly related to the knowledge of the

elements in that culture. Winged expressions that represent short words and information that have been transferred through different methods throughout history and that have been embedded in the language, are obtained in the press-broadcast language, in everyday speech, and from literary works belonging to very different literary genres such as poetry, theater plays, novels, stories, and fables, and they are frequently used in the same genres. They are re-evaluated within the scope of historical, political and social events, and in this regard, some of them sometimes undergo minor changes and retain their actuality. For example, «казённый пирог» (state pie), which M. E. Saltykov-Schedrin frequently uses in his satirical works, can be used in different ways with the same expression. This expression has the meaning of state property, which some of the officials and bureaucrats want to seize (Akuşin ve Akuşina, 1955: 246). The expression «казённый пирог» can also be used with word structures such as пирог с казённой начинкой (government filled pie), отечественный пирог (local pie), урвать казённого пирога (ripping a piece out of the government pie). On the other hand some winged expressions can be idiomized by using different authors in different works over time. For example, the sentence «гони природу в дверь, она влетит в окно», which means if you expel nature from the door, it enters through the window, is a free translation of Jean de La Fontaine's fable Cat Turned into a Woman ((Кошка, превращенная в женщину) by Nikolay Karamzin. According to Ashukin and Ashukina, this expression has become idiomatic over time, and Russian writer K. P. Pruktoy (1803-1863) used this saying ironically in the form of «гони любовь хоть в дверь, она влетит в окно» in the sense that even if you drive love out of the door, it will enter through the window.

Winged expressions in Russian have become widespread, especially with quotations in literary texts. Impressive and catchy quotations found in popular works are adopted by the society and settled in the spoken language. Winged expressions in literary works can mostly consist of the names of works, character names in literary, mythological or folkloric works, as well as reflect quotations in dialogues, monologues or texts that convey the inner voice of the author. In addition to literary works, visual art products such as film, cartoon film, cinema also play a mediating role in placing the formulaic expressions in the language. Winged expressions are also in a close relationship with the press and broadcasting, which touches many aspects of human life, from politics to art, from economy and society to the military. These expressions, which remain on the agenda by being renewed through the media and language, repeat the situational expressions in the spoken language in an explanatory quality. The precise and remarkable discourses of prominent individuals, such as public figures and politicians, can easily turn into winged expressions. This shows us that winged expressions, which are studied within the framework of phraseology and referred to as formulaic discourses, have an innovative feature. In this regard, not only the names of some works in the world and Russian literature and the discourses in the works or in the movies, but also the discourses of the public figures, which are used in literature or in the media may turn into winged expressions. In this respect, winged expressions, which have an intertextual feature and are transferred through quotations, take place in the language as an intersection point and interaction area of various scientific and literary texts and cultural codes.